

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

17 aprilie 2018*

„Trimitere preliminară – Politica socială – Directiva 2000/78/CE – Egalitate de tratament – Tratament diferențiat bazat pe religie sau convingeri – Activități profesionale ale bisericilor sau ale altor organizații a căror etică este bazată pe religie sau convingeri – Religie sau convingeri care constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației – Noțiune – Natura activităților și contextul în care sunt exercitate acestea – Articolul 17 TFUE – Articolele 10, 21 și 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene”

În cauza C-414/16,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Bundesarbeitsgericht (Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, Germania), prin decizia din 17 martie 2016, primită de Curte la 27 iulie 2016, în procedura

Vera Egenberger

împotriva

Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV,

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul K. Lenaerts, președinte, domnul A. Tizzano, vicepreședinte, doamna R. Silva de Lapuerta, domnii T. von Danwitz, J.-L. da Cruz Vilaça și A. Rosas, președinți de cameră, domnii E. Juhász, M. Safjan și D. Šváby, doamnele M. Berger și A. Prechal și domnii E. Jarašiūnas, F. Biltgen (raportor), M. Vilaras și E. Regan, judecători,

avocat general: domnul E. Tanchev,

grefier: domnul K. Malacek, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 18 iulie 2017,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru V. Egenberger, de K. Bertelsmann, Rechtsanwalt, și de P. Stein;
- pentru Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV, de M. Sandmaier, Rechtsanwalt, de M. Ruffert și de G. Thüsing;
- pentru guvernul german, de T. Henze și de J. Möller, în calitate de agenți;

* Limba de procedură: germana.

- pentru Irlanda, de E. Creedon, de M. Browne, de L. Williams și de A. Joyce, în calitate de agenți, asistați de C. Toland, SC, și de S. Kingston, BL;
- pentru Comisia Europeană, de D. Martin și de B.-R. Killmann, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 9 noiembrie 2017,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO 2000, L 303, p. 16, Ediție specială, 05/vol. 6, p. 7).
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între doamna Vera Egenberger, pe de o parte, și Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV (denumită în continuare „Evangelisches Werk”), pe de altă parte, în legătură cu o cerere de despăgubire introdusă de cea dintâi ca urmare a unei discriminări pe motive de apartenență religioasă a cărei victimă ar fi fost în cadrul unei proceduri de recrutare.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

- 3 Considerentele (4), (23), (24) și (29) ale Directivei 2000/78 au următorul cuprins:
 - „(4) Dreptul fiecărei persoane la egalitate în fața legii și la protecție împotriva discriminării constituie un drept universal recunoscut prin Declarația universală a drepturilor omului, prin Convenția Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, prin pactele Organizației Națiunilor Unite privind drepturile civile și politice și, respectiv, drepturile economice, sociale și culturale și prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnate de toate statele membre; Convenția nr. 111 a Organizației Internaționale a Muncii interzice discriminarea în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă.
- [...]
- (23) În împrejurări foarte limitate, un tratament diferențiat poate fi justificat atunci când o caracteristică legată de religie sau de convingeri, de un handicap, de vârstă sau de orientare sexuală constituie o cerință profesională esențială și determinantă, în măsura în care obiectivul este legitim, iar cerința proporționată. Aceste împrejurări trebuie să fie menționate în informațiile furnizate de statele membre Comisiei.
- (24) Uniunea Europeană a recunoscut explicit în Declarația nr. 11 privind statutul bisericilor și organizațiilor neconfesionale, anexată la Actul final al Tratatului de la Amsterdam, că respectă și nu aduce atingere statutului de care beneficiază, în temeiul dreptului național, bisericile și asociațiile sau comunitățile religioase în statele membre și că respectă, de asemenea, statutul organizațiilor filosofice și neconfesionale; din această perspectivă, statele membre pot menține sau prevedea dispoziții specifice cu privire la cerințele profesionale esențiale, legitime și justificate care pot fi necesare pentru exercitarea unei activități profesionale.

[...]

(29) Persoanele care au făcut obiectul unei discriminări pe motive de apartenență religioasă sau convingeri, handicap, vârstă sau orientare sexuală trebuie să dispună de mijloace de protecție juridică adecvate; pentru a asigura un nivel de protecție mai eficient, asociațiile sau persoanele juridice trebuie, de asemenea, să fie abilitate să inițieze o procedură, conform modalităților stabilite de statele membre, în numele sau în sprijinul unei victime, fără a aduce atingere normelor de procedură naționale privind reprezentarea și apărarea în instanță.”

4 Articolul 1 din Directiva 2000/78 prevede:

„Prezenta directivă are ca obiectiv stabilirea unui cadru general de combatere a discriminării pe motive de apartenență religioasă sau convingeri, handicap, vârstă sau orientare sexuală, în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, în vederea punerii în aplicare, în statele membre, a principiului egalității de tratament.”

5 Articolul 2 alineatele (1), (2) și (5) din această directivă prevede:

„(1) În sensul prezentei directive, prin principiul egalității de tratament se înțelege absența oricărei discriminări directe sau indirecte, bazate pe unul din motivele menționate la articolul 1.

(2) În sensul alineatului (1):

(a) o discriminare directă se produce atunci când o persoană este tratată într-un mod mai puțin favorabil decât este, a fost sau va fi tratată într-o situație asemănătoare o altă persoană, pe baza unuia dintre motivele menționate la articolul 1;

[...]

(5) Prezenta directivă nu aduce atingere măsurilor prevăzute de legislația națională care, într-o societate democratică, sunt necesare pentru securitatea publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor penale, protecția sănătății publice și protecția drepturilor și libertăților semenilor.”

6 Articolul 4 din directiva menționată are următorul cuprins:

„(1) Fără a aduce atingere articolului 2 alineatele (1) și (2), statele membre pot să prevadă că un tratament diferențiat bazat pe o caracteristică legată de unul dintre motivele prevăzute la articolul 1 nu constituie o discriminare atunci când, având în vedere natura unei activități profesionale sau condițiile de exercitare a acesteia, caracteristica în cauză constituie o cerință profesională esențială și determinantă, astfel încât [a se citi «cu condiția ca»] obiectivul să fie legitim, iar cerința să fie proporțională.

(2) Statele membre pot menține în legislația lor națională în vigoare la data adoptării prezentei directive sau pot prevedea într-o legislație viitoare, care preia practicile naționale existente la data adoptării prezentei directive, dispoziții în temeiul cărora, în cazul activităților profesionale ale bisericilor și ale altor organizații publice sau private a căror etică este bazată pe religie sau convingeri, un tratament diferențiat bazat pe religia sau convingerile unei persoane nu constituie o discriminare atunci când, prin natura acestor activități sau prin contextul în care sunt exercitate, religia sau convingerile constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației. Acest tratament diferențiat trebuie exercitat cu respectarea dispozițiilor și principiilor constituționale ale statelor membre, precum și a principiilor generale de drept comunitar, și nu poate justifica o discriminare bazată pe un alt motiv.

Cu condiția ca dispozițiile să fie respectate în restul situațiilor, prezenta directivă, fără a aduce atingere dreptului bisericilor și al altor organizații publice sau private a căror etică este bazată pe religie sau convingeri, acționând în conformitate cu dispozițiile constituționale și legislative naționale, poate impune personalului care lucrează pentru ele o atitudine de bună-credință și de loialitate față de etica organizației.”

- 7 Articolul 9 alineatul (1) din Directiva 2000/78 prevede:

„Statele membre asigură ca procedurile judiciare și administrative, inclusiv proceduri de conciliere, dacă este necesar, care reglementează respectarea obligațiilor care decurg din prezenta directivă, să fie accesibile tuturor persoanelor care se consideră lezate prin nerespectarea față de ele a principiului egalității de tratament, chiar după ce au încetat relațiile în care discriminarea se presupune a se fi produs.”

- 8 Articolul 10 alineatul (1) din această directivă prevede:

„Statele membre iau măsurile necesare, în conformitate cu sistemul juridic propriu, astfel încât, atunci când o persoană se consideră lezată prin nerespectarea în ceea ce o privește a principiului egalității de tratament și prezintă, în fața unei jurisdicții sau a unei alte instanțe competente, fapte care permit prezumția existenței unei discriminări directe sau indirecte, îi revine pârâtului sarcina de a dovedi că principiul egalității de tratament nu a fost încălcat.”

Dreptul german

GG

- 9 Articolul 4 alineatele (1) și (2) din Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Legea fundamentală a Republicii Federale Germania, denumită în continuare „GG”) prevede:

„(1) Libertatea de credință și de conștiință, cât și libertatea de profesiune a unui crez religios sau filosofic sunt inviolabile.

(2) Practicarea liberă a religiei este garantată.”

- 10 În conformitate cu articolul 140 din GG, dispozițiile articolelor 136-139 și 141 din Weimarer Reichsverfassung (Constituția de la Weimar) din 11 august 1919 (denumită în continuare „WRV”) fac parte integrantă din GG.

- 11 Articolul 137 din WRV prevede:

„(1) Nu există biserici de stat.

(2) Libertatea de a forma societăți religioase este garantată. Acestea se pot organiza fără restricții pe teritoriul Reich-ului.

(3) Societățile religioase își reglementează și administrează afacerile în mod independent în limitele legii care li se aplică. Acestea conferă funcții fără participarea guvernului central sau a autorităților locale.

[...]

(7) Asociațiile al căror scop este promovarea unui crez filosofic au același statut cu societățile religioase.”

- 12 Potrivit jurisprudenței Bundesverfassungsgericht (Curtea Constituțională Federală, Germania), titularii dreptului la autodeterminare eclezială garantat la articolul 140 din GG coroborat cu articolul 137 alineatul (3) din WRV sunt nu numai bisericile propriu-zise în calitate de comunități religioase, ci și ansamblul instituțiilor afiliate acestora într-un mod specific, dacă și în măsura în care acestea din urmă sunt chemate, potrivit conștiinței ecleziologice și în conformitate cu obiectivul sau cu misiunea lor, să își asume sarcini și misiuni ecleziale.

AGG

- 13 Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (Legea generală privind egalitatea de tratament) din 14 august 2006 (BGBl. 2006 I, p. 1897, denumită în continuare „AGG”) urmărește să transpună Directiva 2000/78 în dreptul german.

- 14 Articolul 1 din AGG, care stabilește obiectivul legii, prevede:

„Prezenta lege are ca obiectiv să împiedice sau să elimine orice dezavantaj pe motive de rasă sau origine etnică, sex, religie sau convingeri, handicap, vârstă sau identitate sexuală.”

- 15 Articolul 7 alineatul (1) din AGG prevede:

„Lucrătorii nu trebuie să sufere nicio discriminare pentru unul dintre motivele enumerate la articolul 1; această interdicție se aplică și atunci când autorul discriminării nu face decât să presupună existența unuia dintre motivele prevăzute la articolul 1 în cadrul faptului discriminatoriu.”

- 16 Potrivit articolului 9 din AGG:

„(1) Fără a aduce atingere articolului 8 [din prezenta lege], în cazul încadrării în muncă de către comunități religioase, instituții afiliate acestora, indiferent de forma juridică, sau de către asociații care au drept obiect de activitate cultivarea unei religii sau convingeri, se admite de asemenea tratamentul diferențiat pe motive de religie sau convingeri atunci când o anumită religie sau convingere constituie o cerință profesională, având în vedere identitatea proprie a comunității religioase respective sau a asociației din perspectiva dreptului său la autodeterminare sau în funcție de tipul de activitate.

(2) Interdicția unui tratament diferențiat bazat pe religie sau convingeri nu aduce atingere dreptului comunităților religioase menționate la alineatul (1), al instituțiilor afiliate acestora, indiferent de forma lor juridică, sau al asociațiilor care au drept obiect de activitate cultivarea unei religii sau convingeri, de a putea solicita angajaților lor un comportament loial și de bună credință în sensul respectivei identități proprii.”

- 17 Articolul 15 din AGG are următorul cuprins:

„(1) În cazul încălcării interdicției de discriminare, angajatorul trebuie să plătească o despăgubire pentru prejudiciul cauzat. Această obligație nu există în cazul în care angajatorul nu este responsabil de încălcare.

(2) Lucrătorul poate solicita o despăgubire pecuniară corespunzătoare pentru un prejudiciu nepatrimonial. În cazul nerecrutării, indemnizația nu poate depăși trei luni de salariu dacă lucrătorul nu ar fi fost recrutat nici în cazul unei selecții nediscriminatorii.

[...]”

Dreptul eclezial al Evangelischen Kirche in Deutschland

- 18 Grundordnung der Evangelischen Kirche in Deutschland (Regulamentul de bază al Bisericii Protestante din Germania) din 13 iulie 1948, astfel cum a fost modificat ultima dată prin Kirchengesetz (Legea bisericii) din 12 noiembrie 2013, constituie fundamentul dreptului eclezial al Evangelischen Kirche in Deutschland (Biserica Protestantă din Germania, denumită în continuare „EKD”).

- 19 Adoptată în temeiul articolului 9 litera b) din acest regulament de bază, astfel cum a fost modificat, Richtlinie des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland über die Anforderungen der privatrechtlichen beruflichen Mitarbeit in der Evangelischen Kirche in Deutschland und des Diakonischen Werkes (Directiva Consiliului EKD privind cerințele aplicabile colaborării profesionale în temeiul dreptului privat în cadrul EKD și al activității diaconale, denumită în continuare „Directiva privind colaborarea profesională cu EKD”) din 1 iulie 2005 prevede la articolul 2 alineatul (1):

„Serviciul eclezial este determinat de misiunea de a mărturisi Evanghelia în cuvinte și în fapte. Toate femeile și bărbații care lucrează în cadrul Bisericii și al Diaconiei contribuie în diferite moduri la îndeplinirea acestei misiuni. Această misiune constituie temeiul drepturilor și obligațiilor angajatorilor, precum și ale colaboratoarelor și ale colaboratorilor.”

- 20 Articolul 3 din Directiva privind colaborarea profesională cu EKD prevede:

„(1) Activitatea profesională în cadrul Bisericii Protestante și al Diaconiei sale presupune în principiu apartenența la una dintre bisericile membre ale [EKD] sau la o biserică aflată în comuniune cu aceasta.

(2) Este posibil să se deroge de la prevederile alineatului (1) pentru sarcinile care nu privesc proclamarea [Evangheliei], pastorală, educația sau conducerea dacă nu este posibilă recrutarea altor colaboratori și colaboratoare corespunzători. În acest caz, este posibilă și angajarea unor persoane care aparțin unei alte biserici membre a Asociației Profesionale a Bisericilor Creștine din Germania sau a Asociației Bisericilor Protestante Libere. Recrutarea persoanelor care nu îndeplinesc condițiile prevăzute la alineatul (1) trebuie examinată de la caz la caz ținând seama de importanța serviciului sau a instituției și de numărul celorlalți colaboratori ai săi, precum și de sarcinile care trebuie îndeplinite și de contextul respectiv. [Prezenta dispoziție] nu aduce atingere articolului 2 alineatul (1) a doua teză.”

- 21 Intitulat „Misiunea eclezială și diaconală”, articolul 2 din Dienstvertragsordnung der Evangelischen Kirche in Deutschland (Regulamentul privind contractele de servicii ale EKD) din 25 august 2008, care reglementează condițiile generale de muncă ale colaboratorilor angajați în temeiul dreptului privat ai EKD, ai Biroului central al activității diaconale și ai altor activități și instituții, prevede:

„Serviciul eclezial este determinat de misiunea de a proclama Evanghelia lui Isus Hristos în cuvinte și în fapte. Serviciul diaconal este expresia existenței și a naturii Bisericii Protestante.”

- 22 Potrivit articolului 4 din Regulamentul privind contractele de servicii ale EKD, intitulat „Obligații generale”:

„Colaboratorii și colaboratoarele contribuie la îndeplinirea misiunilor lor ecleziale și diaconale în funcție de competențele lor, de sarcinile lor și de domeniul lor de responsabilitate. Comportamentul lor general în timpul și în afara serviciului trebuie să fie în conformitate cu responsabilitatea pe care aceștia au acceptat-o în calitate de colaboratoare sau de colaborator în serviciul Bisericii.”

- 23 Atât Directiva privind colaborarea profesională cu EKD, cât și Regulamentul privind contractele de servicii ale EKD sunt aplicabile Evangelisches Werk.

Litigiul principal și întrebările preliminare

- 24 În luna noiembrie 2012, Evangelisches Werk a publicat o ofertă de angajare pe durată determinată în cadrul unui proiect referitor la întocmirea raportului alternativ asupra Convenției internaționale a Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială. În conformitate cu această ofertă de angajare, sarcinile care urmau a fi îndeplinite includeau susținerea procesului de întocmire a rapoartelor statale asupra convenției menționate aferente perioadei cuprinse între 2012 și 2014, elaborarea raportului alternativ la raportul statului german, precum și a unor observații și contribuții specializate, reprezentarea, în cadrul proiectului, a Diaconiei din Germania în raport cu lumea politică, cu publicul larg și cu organizațiile pentru apărarea drepturilor omului, precum și cooperarea cu autoritățile relevante, informarea și coordonarea procesului de formare a opiniilor în domeniul asociației, precum și organizarea, administrarea și întocmirea unor rapoarte tehnice în domeniul muncii.
- 25 Pe de altă parte, respectiva ofertă de angajare preciza condițiile pe care candidații trebuiau să le îndeplinească. Una dintre acestea era redactată după cum urmează:
- „Constituie condiții prealabile apartenența la o biserică protestantă sau la o biserică membră a Asociației Profesionale a Bisericilor Creștine din Germania și identificarea cu misiunea diaconală. Vă rugăm să precizați apartenența dumneavoastră religioasă în curriculum vitae.”
- 26 Doamna Egenberger, care nu aparține niciunei confesiuni, și-a depus candidatura pentru postul anunțat. Deși candidatura sa a fost luată în considerare după o primă selecție făcută de Evangelisches Werk, persoana interesată nu fost invitată la un interviu. La rândul ei, persoana care a fost reținută în final a menționat, în ceea ce privește apartenența sa confesională, că este un „creștin care ține de Biserica Protestantă regională din Berlin”.
- 27 Întrucât a apreciat că a fost respinsă candidatura sa din cauza faptului că nu aparținea niciunei confesiuni, doamna Egenberger a introdus o acțiune la Arbeitsgericht Berlin (Tribunalul pentru Litigii de Muncă din Berlin, Germania) în vederea obligării Evangelisches Werk la plata sumei de 9 788,65 euro, în temeiul articolului 15 alineatul (2) din AGG. Persoana interesată a arătat că luarea în considerare a religiei în procedura de recrutare, identificabilă în oferta de angajare în discuție, nu era conformă cu interzicerea discriminării prevăzută de AGG, astfel cum a fost interpretată în conformitate cu dreptul Uniunii, și că articolul 9 alineatul (1) din AGG nu putea să justifice discriminarea a cărei victimă fusese.
- 28 Evangelisches Werk a susținut că, în speță, un tratament diferențiat pe motive de religie era justificat în temeiul articolului 9 alineatul (1) din AGG. Dreptul de a impune apartenența la o biserică creștină, potrivit Evangelisches Werk, ține de dreptul la autodeterminare eclezială protejat prin articolul 140 din GG coroborat cu articolul 137 alineatul (3) din WRV. Or, un astfel de drept ar fi conform cu dreptul Uniunii, în special în considerarea dispozițiilor articolului 17 TFUE. În plus, apartenența religioasă ar constitui, datorită naturii activității vizate de oferta de angajare în discuție în litigiul principal, o cerință profesională justificată ținând seama de conștiința ecleziologică a Evangelisches Werk.
- 29 Arbeitsgericht Berlin (Tribunalul pentru Litigii de Muncă din Berlin) a admis în parte acțiunea doamnei Egenberger. Acesta a statuat că reclamanta fusese victima unei discriminări, dar a limitat cuantumul despăgubirii la suma de 1 957,73 euro. Întrucât apelul declarat de doamna Egenberger împotriva acestei decizii a fost respins de Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (Tribunalul Superior pentru Litigii de Muncă din Berlin-Brandenburg, Germania), persoana interesată a formulat recurs la instanța de trimitere pentru a obține plata unei despăgubiri adecvate.

- 30 Bundesarbeitsgericht (Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, Germania) consideră că soluționarea litigiului principal depinde de aspectul dacă distincția în funcție de apartenența religioasă pe care a efectuat-o Evangelisches Werk este legală, în sensul articolului 9 alineatul (1) din AGG. Totuși, această dispoziție ar trebui interpretată în conformitate cu dreptul Uniunii. În consecință, soluționarea acestui litigiu ar depinde de interpretarea articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, pe care articolul 9 din AGG se consideră că a transpus-o în dreptul național. Instanța de trimitere precizează că acest tratament diferențiat trebuie, în plus, să fie exercitat cu respectarea dispozițiilor și a principiilor constituționale ale statelor membre, precum și a principiilor generale ale dreptului Uniunii și a articolului 17 TFUE.
- 31 În primul rând, instanța de trimitere arată că, în conformitate cu voința expresă a legiuitorului german, articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 a fost transpus în dreptul german prin articolul 9 din AGG, astfel încât dispozițiile legale și practicile în vigoare la data adoptării acestei directive să fie menținute. Legiuitorul respectiv ar fi luat această decizie cu respectarea jurisprudenței Bundesverfassungsgericht (Curtea Constituțională Federală) referitoare la privilegiul autodeterminării bisericilor. În temeiul acestei jurisprudențe, controlul jurisdicțional ar trebui să se limiteze la un control al plauzibilității pe baza conștiinței ecleziologice. Ar rezulta de aici că, în cazul în care conștiința ecleziologică stabilește ea însăși o distincție între activitățile care „au o legătură” cu proclamarea mesajului bisericii și activitățile „fără legătură” cu aceasta, nu ar trebui să se verifice dacă și în ce măsură această distincție este justificată. Chiar dacă o conștiință ecleziologică ar implica faptul că toate locurile de muncă trebuie ocupate ținând seama de apartenența religioasă, și oricare ar fi natura acestor locuri de muncă, ea ar trebui acceptată fără un control jurisdicțional aprofundat. Totuși, s-ar ridica întrebarea dacă această interpretare a articolului 9 alineatul (1) din AGG este conformă cu dreptul Uniunii.
- 32 Astfel, potrivit instanței de trimitere, nu se poate deduce nici din termenii articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, nici din considerentele acestei directive că un angajator precum Evangelisches Werk poate stabili el însuși, în mod definitiv, că religia constituie, indiferent de natura activității în discuție, o cerință profesională justificată în privința eticii acestui angajator și că instanțele naționale pot exercita, în această privință, numai un simplu control al plauzibilității. Dimpotrivă, trimiterea, în cadrul acestei dispoziții, la faptul că religia trebuie să constituie o „cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației” ar putea să pledeze în favoarea unei competențe și a unei obligații de control al instanțelor naționale care depășește un simplu control al plauzibilității.
- 33 Instanța de trimitere arată totuși că, în opinia unei părți a doctrinei germane, articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 trebuie interpretat în conformitate cu dreptul primar, mai exact cu Declarația nr. 11 privind statutul bisericilor și organizațiilor neconfesionale, anexată la Actul final al Tratatului de la Amsterdam (denumită în continuare „Declarația nr. 11”) sau cu articolul 17 TFUE.
- 34 În al doilea rând, instanța de trimitere arată că îi va reveni ei, dacă este cazul, ținând seama de ansamblul normelor dreptului național și aplicând metodele de interpretare recunoscute de acesta, sarcina să decidă dacă și în ce măsură articolul 9 alineatul (1) din AGG este susceptibil de a fi interpretat în conformitate cu articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, astfel cum a fost interpretat de Curte, fără a efectua o interpretare *contra legem*, sau dacă această dispoziție din AGG trebuie lăsată neaplicată.
- 35 În această privință, instanța de trimitere solicită să se stabilească, pe de o parte, dacă interdicția discriminărilor pe motive de religie sau convingeri, consacrată la articolul 21 alineatul (1) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”), conferă unui particular un drept subiectiv pe care acesta îl poate valorifica în fața instanțelor naționale și care, în litigii între particulari, obligă aceste instanțe să se abțină de la aplicarea dispozițiilor naționale care nu sunt conforme cu această interdicție.

- 36 Pe de altă parte, instanța de trimitere arată că Curtea nu a precizat încă dacă obligația de a nu aplica dispoziții naționale care nu sunt conforme cu interdicția discriminărilor pe motive de religie sau convingeri, consacrată la articolul 21 alineatul (1) din cartă, se aplică și în cazul în care un angajator precum Evangelisches Werk invocă, pentru a justifica un tratament diferențiat în funcție de religie, nu numai dispoziții din dreptul constituțional național, ci și dispoziții din dreptul primar al Uniunii, în speță ale articolului 17 TFUE.
- 37 În al treilea rând, instanța de trimitere arată că i-ar mai reveni, dacă este cazul, sarcina de a stabili, într-un caz precum cel în discuție în litigiul principal, care cerințe legate de religie pot, prin natura activității în discuție sau prin contextul exercitării sale, să fie considerate ca reprezentând o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 38 În mod cert, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit criterii individuale, în cauze în care erau în discuție conflicte de loialitate, făcând referire în special la Directiva 2000/78, însă aceste criterii priveau raporturile de muncă existente și vizau, în esență, cazuri individuale.
- 39 În aceste condiții, instanța de trimitere solicită, în special, să se stabilească dacă astfel de criterii sunt relevante în scopul interpretării articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 în cazul în care tratamentul diferențiat bazat pe religie are loc în cadrul recrutării și dacă articolul 17 TFUE are o incidență asupra interpretării aceleiași dispoziții.
- 40 S-ar ridica astfel problema dacă instanțele naționale trebuie să efectueze un control aprofundat, un simplu control al plauzibilității sau numai un control al abuzurilor atunci când acestea sunt chemate să verifice dacă, având în vedere natura activității vizate sau contextul exercitării sale, religia constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 41 În aceste condiții, Bundesarbeitsgericht (Curtea Federală pentru Litigii de Muncă) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
- „1) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva [2000/78] trebuie interpretat în sensul că un angajator precum pârâta în speță – respectiv Biserica în numele său – poate stabili el însuși în mod obligatoriu dacă, prin natura activității sau prin contextul în care este exercitată, o anumită religie a unui candidat constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației respective?
- 2) În cazul unui răspuns negativ la prima întrebare:
- Trebuie să rămână neaplicată într-un litigiu precum cel de față o normă juridică națională – precum în speță articolul 9 alineatul (1) din [AGG] – conform căreia aplicarea unui tratament diferențiat pe motive de religie la angajarea în comunități religioase și în unitățile aflate în subordinea acestora este admisă și atunci când apartenența la o anumită religie reprezintă o cerință profesională justificată, ținând seama de identitatea acestei comunități religioase, în raport cu dreptul său la autodeterminare?
- 3) În cazul unui răspuns negativ la prima întrebare, în plus:
- Ce cerințe legate de natura acestei activități sau de contextul în care este exercitată trebuie stabilite drept cerințe profesionale esențiale, legitime și justificate în privința eticii organizației, conform articolului 4 alineatul (2) din Directiva [2000/78]?”

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima întrebare

- 42 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 trebuie interpretat în sensul că o biserică sau o altă organizație a cărei etică este întemeiată pe religie sau convingeri, care intenționează să efectueze o recrutare, poate stabili ea însăși, în mod definitiv, activitățile profesionale în cadrul cărora religia constituie, prin natura activității în cauză sau prin contextul în care aceasta este exercitată, o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii acestei biserici sau a acestei organizații.
- 43 Cu titlu introductiv, trebuie să se arate că părțile din litigiul principal nu contestă că respingerea candidaturii doamnei Egenberger pentru motivul că aceasta nu aparținea unei confesiuni constituie un tratament diferențiat bazat pe religie în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 44 Acestea fiind precizate, în conformitate cu o jurisprudență constantă a Curții, pentru a interpreta o dispoziție din dreptul Uniunii, trebuie să se ia în considerare atât termenii acesteia, cât și contextul său, precum și obiectivele urmărite de reglementarea din care face parte și în special geneza acestei reglementări (a se vedea în acest sens Hotărârea din 1 iulie 2015, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, C-461/13, EU:C:2015:433, punctul 30).
- 45 În ceea ce privește, în primul rând, modul de redactare a articolului 4 alineatul (2) primul paragraf din Directiva 2000/78, reiese din această dispoziție că o biserică sau o altă organizație a cărei etică este bazată pe religie sau convingeri poate prevedea o cerință legată de religie sau convingeri dacă, având în vedere natura activității în cauză sau contextul în care aceasta este exercitată, religia sau convingerile constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii organizației.
- 46 Or, trebuie să se constate că verificarea respectării acestor criterii, dacă ar reveni, în cazul unei îndoieli în ceea ce privește această respectare, nu unei autorități independente, precum o instanță națională, ci bisericii sau organizației care intenționează să recurgă la un tratament diferențiat bazat pe religie sau convingeri, ar fi lipsită de orice de conținut.
- 47 În ceea ce privește, în al doilea rând, obiectivul Directivei 2000/78 și contextul în care se înscrie articolul 4 alineatul (2), trebuie amintit că această directivă, în conformitate cu articolul 1, are ca obiectiv stabilirea unui cadru general de combatere a discriminării pe motive, printre altele, de apartenență religioasă sau convingeri, în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, în vederea punerii în aplicare, în statele membre, a principiului egalității de tratament. Directiva menționată concretizează astfel, în domeniul pe care îl acoperă, principiul general al nediscriminării consacrat în prezent la articolul 21 din cartă.
- 48 Pentru a asigura respectarea acestui principiu general, articolul 9 din Directiva 2000/78, interpretat în lumina considerentului (29) al acesteia, impune statelor membre să prevadă proceduri, în special judiciare, care să vizeze respectarea obligațiilor care decurg din această directivă. Pe de altă parte, articolul 10 din aceeași directivă impune statelor membre să ia măsurile necesare, în conformitate cu sistemul juridic propriu, astfel încât, atunci când o persoană se consideră lezată prin nerespectarea în ceea ce o privește a principiului egalității de tratament și prezintă, în fața unei jurisdicții sau a unei alte instanțe competente, fapte care permit să se prezume existența unei discriminări directe sau indirecte, îi revine pârâtului sarcina de a dovedi că principiul egalității de tratament nu a fost încălcat.
- 49 În plus, cartă, care este aplicabilă unui litigiu precum cel în discuție în cauza principală dat fiind, pe de o parte, că AGG vizează punerea în aplicare, în dreptul german, a Directivei 2000/78, în sensul articolului 51 alineatul (1) din cartă, și, pe de altă parte, că acest litigiu privește o persoană care a

făcut obiectul unui tratament diferențiat bazat pe religie în cadrul accesului la un loc de muncă, consacră la articolul 47 dreptul justițiabililor la protecția jurisdicțională efectivă a drepturilor care le sunt conferite de dreptul Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 16 mai 2017, *Berlioz Investment Fund*, C-682/15, EU:C:2017:373, punctul 50).

- 50 Deși Directiva 2000/78 urmărește astfel să protejeze dreptul fundamental al lucrătorilor de a nu face obiectul unei discriminări în funcție de religia sau convingerile lor, totuși, prin articolul 4 alineatul (2), directiva menționată urmărește de asemenea să țină seama de dreptul la autonomie al bisericilor și al altor organizații publice sau private a căror etică este bazată pe religie sau convingeri, astfel cum este recunoscut la articolul 17 TFUE și la articolul 10 din cartă, care corespunde articolului 9 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950.
- 51 Astfel, articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 urmărește să asigure un echilibru echitabil între, pe de o parte, dreptul la autonomie al bisericilor și al altor organizații a căror etică este bazată pe religie sau convingeri și, pe de altă parte, dreptul lucrătorilor de a nu face obiectul, printre altele, la angajarea lor, al unei discriminări pe motive de apartenență religioasă sau convingeri, în situații în care drepturile respective pot fi concurente.
- 52 Din această perspectivă, dispoziția menționată enunță criteriile care trebuie luate în considerare în cadrul evaluării comparative care trebuie efectuată pentru a asigura un echilibru adecvat între aceste drepturi eventual concurente.
- 53 Totuși, în caz de litigiu, o astfel de evaluare comparativă trebuie să poată face, eventual, obiectul unei verificări de către o autoritate independentă și, în ultimul rând, de către o instanță națională.
- 54 În acest context, împrejurarea că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 se referă la legislațiile naționale în vigoare la data adoptării directivei respective, precum și la practicile naționale existente la aceeași dată nu poate fi interpretată în sensul că autorizează statele membre să sustragă respectarea criteriilor enunțate de această dispoziție de la un control jurisdicțional efectiv.
- 55 Având în vedere ceea ce precedă, trebuie să se concluzioneze că, atunci când o biserică sau o altă organizație a cărei etică este bazată pe religie sau convingeri afirmă, în susținerea unui act sau a unei decizii precum respingerea unei candidaturi pentru ocuparea unui loc de muncă în cadrul său, că, prin natura activităților vizate sau prin contextul în care urmează să se exercite aceste activități, religia constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii acestei biserici sau organizații, o astfel de afirmație trebuie, dacă este cazul, să poată face obiectul unui control jurisdicțional efectiv care să asigure că, în speță, sunt îndeplinite criteriile prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 56 Articolul 17 TFUE nu este de natură să infirme această concluzie.
- 57 Astfel, mai întâi, textul acestei dispoziții corespunde în esență celui al Declarației nr. 11. Or, faptul că aceasta din urmă este citată în mod explicit în considerentul (24) al Directivei 2000/78 pune în evidență faptul că legiuitorul Uniunii a ținut seama în mod necesar de declarația respectivă la adoptarea acestei directive, în special a articolului 4 alineatul (2) din aceasta, întrucât dispoziția respectivă face trimitere tocmai la legislația și la practicile naționale în vigoare la data adoptării directivei menționate.
- 58 În continuare, trebuie să se constate că articolul 17 TFUE exprimă neutralitatea Uniunii în ceea ce privește organizarea de către statele membre a raporturilor acestora cu bisericile și cu asociațiile sau cu comunitățile religioase. În schimb, acest articol nu este de natură să sustragă de la un control jurisdicțional efectiv respectarea criteriilor enunțate la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.

- 59 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la prima întrebare că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 coroborat cu articolele 9 și 10 din aceasta, precum și cu articolul 47 din cartă trebuie interpretat în sensul că, atunci când o biserică sau o altă organizație a cărei etică este bazată pe religie sau convingeri afirmă, în susținerea unui act sau a unei decizii precum respingerea unei candidaturi pentru ocuparea unui loc de muncă în cadrul său, că, prin natura activităților vizate sau prin contextul în care urmează să se exercite aceste activități, religia constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii acestei biserici sau a acestei organizații, o astfel de afirmație trebuie, dacă este cazul, să poată face obiectul unui control jurisdicțional efectiv care să asigure că, în speță, sunt îndeplinite criteriile prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din această directivă.

Cu privire la a treia întrebare

- 60 Prin intermediul celei de a treia întrebări, care trebuie examinată înainte de a doua întrebare, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească pe baza căror criterii trebuie să se verifice în fiecare caz dacă, având în vedere etica bisericii sau a organizației în discuție, religia sau convingerile constituie, în considerarea naturii activității vizate sau a contextului în care este exercitată, o cerință profesională esențială, legitimă și justificată, în sensul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 61 În această privință, deși este adevărat că, în cadrul evaluării comparative prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, amintită la punctele 51 și 52 din prezenta hotărâre, statele membre și autoritățile acestora, în special cele judiciare, trebuie, în afara unor cazuri cu totul excepționale, să se abțină să aprecieze legitimitatea eticii propriu-zise a bisericii sau a organizației vizate (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 12 iunie 2014, Fernández Martínez împotriva Spaniei, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, punctul 129), acestora le revine totuși sarcina să se asigure că nu este afectat dreptul lucrătorilor de a nu face obiectul unei discriminări pe motiv, printre altele, de apartenență religioasă sau de convingeri. Astfel, în temeiul aceluiași articol 4 alineatul (2), această examinare urmărește să verifice dacă cerința profesională impusă de biserica sau de organizația în discuție este, ca urmare a naturii activităților vizate sau a contextului în care sunt exercitate acestea, esențială, legitimă și justificată în privința acestei etici.
- 62 În ceea ce privește interpretarea noțiunii „cerință profesională esențială, legitimă și justificată” prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, reiese în mod expres din cuprinsul acestei dispoziții că, în funcție de „natura” activităților în cauză sau a „contextului” în care sunt exercitate acestea, religia sau convingerile pot, dacă este cazul, să constituie o asemenea cerință profesională.
- 63 Astfel, în lumina acestei din urmă dispoziții, legalitatea unui tratament diferențiat bazat pe religie sau convingeri este subordonată existenței verificabile în mod obiectiv a unei legături directe între cerința profesională impusă de angajator și activitatea în cauză. O asemenea legătură poate să decurgă fie din natura activității respective, de exemplu, atunci când aceasta implică participarea la stabilirea eticii bisericii sau a organizației în cauză sau colaborarea la misiunea sa de proclamare, fie din condițiile în care activitatea menționată trebuie să fie exercitată, precum necesitatea de a asigura o reprezentare credibilă a bisericii sau a organizației în exteriorul acesteia.
- 64 În plus, această cerință profesională trebuie să fie, așa cum impune articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, „esențială, legitimă și justificată” în privința eticii bisericii sau a organizației. Deși, după cum s-a subliniat la punctul 61 din prezenta hotărâre, nu este, în principiu, de competența instanțelor naționale să se pronunțe cu privire la etica propriu-zisă de la baza cerinței profesionale invocate, acestora le revine totuși sarcina de a stabili, de la caz la caz, dacă, având în vedere această etică, cele trei criterii menționate sunt îndeplinite.

- 65 În legătură cu acestea, trebuie precizat, în primul rând, în ceea ce privește caracterul „esențial” al cerinței, că recurgerea la acest adjectiv înseamnă că, pentru legiuitorul Uniunii, apartenența la religia sau aderarea la convingerile pe care este fondată etica bisericii sau a organizației în cauză trebuie să fie necesară ca urmare a importanței activității profesionale în cauză pentru afirmarea acestei etici sau pentru exercitarea de către această biserică sau această organizație a dreptului său la autonomie.
- 66 În ceea ce privește, în al doilea rând, caracterul „legitim” al cerinței, utilizarea acestui termen demonstrează că legiuitorul Uniunii a intenționat să asigure că cerința privind apartenența la religia sau aderarea la convingerile pe care este fondată etica bisericii sau a organizației în cauză nu servește la urmărirea unui scop străin de această etică sau de exercitarea de către această biserică sau această organizație a dreptului său la autonomie.
- 67 În ceea ce privește, în al treilea rând, caracterul „justificat” al cerinței, acest termen implică nu numai că verificarea respectării criteriilor prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 poate fi efectuată de o instanță națională, ci și că biserica sau organizația care a formulat această cerință are obligația de a demonstra, în lumina situației de fapt din speță, că pretinsul risc de afectare a eticii sale sau a dreptului său la autonomie este probabil și serios, astfel încât introducerea unei asemenea cerințe se dovedește efectiv necesară.
- 68 În această privință, cerința prevăzută la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 trebuie să fie conformă cu principiul proporționalității. Astfel, deși este adevărat că această dispoziție nu prevede în mod expres, spre deosebire de articolul 4 alineatul (1) din directiva menționată, că această cerință trebuie să fie „proporțională”, ea prevede totuși că orice tratament diferențiat trebuie exercitat cu respectarea, printre altele, a „principiilor generale de drept comunitar”. Întrucât principiul proporționalității face parte dintre principiile generale ale dreptului Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 6 martie 2014, Siragusa, C-206/13, EU:C:2014:126, punctul 34 și jurisprudența citată, precum și Hotărârea din 9 iulie 2015, K și A, C-153/14, EU:C:2015:453, punctul 51), instanțele naționale trebuie să verifice dacă cerința în discuție este adecvată și nu depășește ceea ce este necesar pentru atingerea obiectivului urmărit.
- 69 Având în vedere aceste considerații, trebuie să se răspundă la a treia întrebare că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 trebuie interpretat în sensul că cerința profesională esențială, legitimă și justificată menționată în acesta face trimitere la o cerință necesară și impusă în mod obiectiv, având în vedere etica bisericii sau a organizației vizate, prin natura sau prin condițiile de exercitare a activității profesionale în cauză și nu poate acoperi considerații străine de etica respectivă sau de dreptul la autonomie al acestei biserici sau al acestei organizații. Cerința menționată trebuie să fie conformă cu principiul proporționalității.

Cu privire la a doua întrebare

- 70 Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă o instanță națională are obligația, în cadrul unui litigiu între particulari, să lase neaplicată o dispoziție națională care nu ar putea fi interpretată într-un mod conform cu articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78.
- 71 În această privință, trebuie amintit că este de competența instanțelor naționale, ținând seama de ansamblul normelor din dreptul național și în aplicarea metodelor de interpretare recunoscute de acesta, să decidă dacă și în ce măsură o dispoziție națională precum articolul 9 alineatul (1) din AGG poate fi interpretată în conformitate cu articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 fără a efectua o interpretare *contra legem* a acestei dispoziții naționale (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 aprilie 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, punctele 31 și 32, precum și jurisprudența citată).

- 72 Pe de altă parte, Curtea a statuat deja că cerința unei interpretări conforme include obligația instanțelor naționale de a modifica, dacă este cazul, o jurisprudență consacrată dacă aceasta se întemeiază pe o interpretare a dreptului național incompatibilă cu obiectivele unei directive (Hotărârea din 19 aprilie 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, punctul 33 și jurisprudența citată).
- 73 Prin urmare, o instanță națională nu poate considera în mod valabil că se găsește în imposibilitatea de a interpreta o dispoziție națională în conformitate cu dreptul Uniunii, pentru simplul motiv că această dispoziție a fost interpretată, în mod constant, într-un sens care nu este compatibil cu dreptul menționat (a se vedea în acest sens Hotărârea din 19 aprilie 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, punctul 34).
- 74 Rezultă că, în speță, este de competența instanței de trimitere să verifice dacă dispoziția națională în discuție în litigiul principal se pretează la o interpretare care să fie conformă cu Directiva 2000/78.
- 75 În ipoteza în care i-ar fi imposibil să efectueze o astfel de interpretare conformă a dispoziției naționale în discuție în litigiul principal, trebuie să se precizeze, pe de o parte, că Directiva 2000/78 nu instituie ea însăși principiul egalității de tratament în domeniul încadrării în muncă și al ocupării forței de muncă, principiu care își are originea în diferite instrumente internaționale și tradiții constituționale comune statelor membre, ci are ca obiect numai stabilirea, în domeniile menționate, a unui cadru general pentru combaterea discriminării bazate pe diferite motive, printre care figurează religia și convingerile, astfel cum rezultă din titlu și din articolul 1 din aceasta (a se vedea în acest sens Hotărârea din 10 mai 2011, Römer, C-147/08, EU:C:2011:286, punctul 59 și jurisprudența citată).
- 76 Interdicția oricărei discriminări pe motive de apartenență religioasă sau convingeri are un caracter imperativ în calitate de principiu general de drept al Uniunii. Consacrat la articolul 21 alineatul (1) din cartă, această interdicție este suficientă prin ea însăși pentru a conferi particularilor un drept care poate fi invocat ca atare într-un litigiu care îi opune într-un domeniu acoperit de dreptul Uniunii (a se vedea, în ceea ce privește principiul nediscriminării pe motive de vârstă, Hotărârea din 15 ianuarie 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, punctul 47).
- 77 În ceea ce privește caracterul său imperativ, articolul 21 din cartă nu se distinge, în principiu, de diferitele dispoziții ale tratatelor fondatoare care interzic discriminarea pe diverse motive, chiar atunci când astfel de discriminări rezultă din contracte încheiate între particulari (a se vedea prin analogie Hotărârea din 8 aprilie 1976, Defrenne, 43/75, EU:C:1976:56, punctul 39, Hotărârea din 6 iunie 2000, Angonese, C-281/98, EU:C:2000:296, punctele 33-36, Hotărârea din 3 octombrie 2000, Ferlini, C-411/98, EU:C:2000:530, punctul 50, precum și Hotărârea din 11 decembrie 2007, International Transport Workers' Federation și Finnish Seamen's Union, C-438/05, EU:C:2007:772, punctele 57-61).
- 78 Pe de altă parte, trebuie subliniat că, la fel ca articolul 21 din cartă, articolul 47 din aceasta, referitor la dreptul la o protecție jurisdicțională efectivă, este suficient în sine și nu trebuie să fie precizat prin dispoziții ale dreptului Uniunii sau ale dreptului național pentru a conferi particularilor un drept care să poată fi invocat ca atare.
- 79 În consecință, în ipoteza vizată la punctul 75 din prezenta hotărâre, instanța națională ar fi ținută să garanteze, în cadrul competențelor sale, protecția juridică ce decurge pentru justițiabili din articolele 21 și 47 din cartă și să garanteze efectul deplin al acestor articole, lăsând neaplicată, dacă este necesar, orice dispoziție de drept intern contrară.
- 80 Această concluzie nu este repusă în discuție de împrejurarea că o instanță poate fi chemată, în cadrul unui litigiu între particulari, să efectueze o evaluare comparativă a drepturilor fundamentale concurente conferite părților din acest litigiu de dispozițiile Tratatului FUE sau ale cartei și că este ea însăși obligată, în cadrul controlului pe care trebuie să îl efectueze, să se asigure că este respectat principiul proporționalității. Astfel, o asemenea obligație de a stabili un echilibru între diferitele interese implicate nu afectează cu nimic invocabilitatea, într-un astfel de litigiu, a drepturilor în

discuție (a se vedea în acest sens Hotărârea din 12 iunie 2003, Schmidberger, C-112/00, EU:C:2003:333, punctele 77 și 80, precum și Hotărârea din 11 decembrie 2007, International Transport Workers' Federation și Finnish Seamen's Union, C-438/05, EU:C:2007:772, punctele 85-89).

- 81 Pe de altă parte, atunci când instanța națională trebuie să asigure respectarea articolelor 21 și 47 din cartă, efectuând totodată o eventuală evaluare comparativă a mai multor interese implicate, precum respectarea statutului bisericilor, consacrată la articolul 17 TFUE, îi revine acesteia sarcina de a lua în considerare în special echilibrul stabilit între aceste interese de legiuitorul Uniunii în Directiva 2000/78, pentru a determina obligațiile care rezultă din cartă în împrejurări precum cele în discuție în litigiul principal [a se vedea prin analogie Hotărârea din 22 noiembrie 2005, Mangold, C-144/04, EU:C:2005:709, punctul 76, și Ordonanța din 23 aprilie 2015, Comisia/Vanbreda Risk & Benefits, C-35/15 P(R), EU:C:2015:275, punctul 31].
- 82 Având în vedere cele ce precedă, trebuie să se răspundă la a doua întrebare că o instanță națională sesizată cu un litigiu între doi particulari este ținută, în cazul în care nu este posibilă interpretarea dreptului național aplicabil în conformitate cu articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, să asigure, în cadrul competențelor sale, protecția juridică ce decurge pentru justițiabili din articolele 21 și 47 din cartă și să garanteze efectul deplin al acestor articole, lăsând neaplicată, dacă este necesar, orice dispoziție națională contrară.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 83 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

- 1) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă coroborat cu articolele 9 și 10 din aceasta, precum și cu articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene trebuie interpretat în sensul că, atunci când o biserică sau o altă organizație a cărei etică este bazată pe religie sau convingeri afirmă, în susținerea unui act sau a unei decizii precum respingerea unei candidaturi pentru ocuparea unui loc de muncă în cadrul său, că, prin natura activităților vizate sau prin contextul în care urmează să se exercite aceste activități, religia constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată în privința eticii acestei biserici sau a acestei organizații, o astfel de afirmație trebuie, dacă este cazul, să poată face obiectul unui control jurisdicțional efectiv care să asigure că, în speță, sunt îndeplinite criteriile prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din această directivă.**
- 2) Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78 trebuie interpretat în sensul că cerința profesională esențială, legitimă și justificată menționată în acesta face trimitere la o cerință necesară și impusă în mod obiectiv, având în vedere etica bisericii sau a organizației vizate, prin natura sau prin condițiile de exercitare a activității profesionale în cauză și nu poate acoperi considerații străine de etică respectivă sau de dreptul la autonomie al acestei biserici sau al acestei organizații. Cerința menționată trebuie să fie conformă cu principiul proporționalității.**
- 3) O instanță națională sesizată cu un litigiu între doi particulari este ținută, în cazul în care nu este posibilă interpretarea dreptului național aplicabil în conformitate cu articolul 4 alineatul (2) din Directiva 2000/78, să asigure, în cadrul competențelor sale, protecția**

juridică ce decurge pentru justițiabili din articolele 21 și 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene și să garanteze efectul deplin al acestor articole, lăsând neaplicată, dacă este necesar, orice dispoziție națională contrară.

Semnături